

PRÍBEH VODY

Interreg

Slovensko – Česko

Spolufinancovaný
Európskou úniou

FOND MALÝCH
PROJEKTOV

ER BBK
EURORÉGIÓN BÍLÉ - BIELE KARPATY

Liptovský
Mikuláš

PRÍBEH VODY

Interreg

Spolufinancovaný
Európskou úniou

Slovensko – Česko

FOND MALÝCH
PROJEKTOV

ER BBK
EUROREGIÓN BÍLÉ - BIELE KARPATY

PRÍBEH VODY

Publikácia vydaná pri príležitosti 50. výročia vodného diela Liptovská Mara

Autori © Jana Foltýsová, Richard Lichnovský, Miroslav Nemec, Katarína Verešová

Fotografie: Mesto Liptovský Mikuláš, archív Múzea Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši, archív Liptovskej galérie Petra Michala Bohúňa, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, Vladimír Rengevič, Ján Svidran, súkromné archívy Miroslava Kaššáka, Mariána Pujdesa, zdroj fotografií: https://cs.wikipedia.org/wiki/Vodn%C3%AD_n%C3%A1dr%C5%BE_Slezsk%C3%A1_Harta 20. 4. 2025

Autori textov: Jana Foltýsová, Richard Lichnovský, Miroslav Nemec, Katarína Verešová

Bezplatná publikácia

Výhradnú zodpovednosť za obsah tejto publikácie nesú jej autori a nedá sa stotožniť s oficiálnym stanoviskom Európskej únie.

ISBN 978-80-7140-651-8

Slovo na úvod

Začiatkom leta 1975 sa vody Váhu zastavili a celé údolie zaplavilo nové umelé jazero. Mimoriadny úkaz postupného napúšťania vodného diela Liptovská Mara sledovali nielen domáci, ale aj obyvatelia vzdialenejších miest. Projekt, o ktorom sa roky hovorilo, vzbudzoval v mnohých úžas. Keď voda postupne zaplavovala komunikácie, po okolí sa ako blesk rozšírila správa: „Cez Krížne cesty sa už nedá prejsť do Sielnice.“ Postupne si ľudia navzájom oznamovali, že obce Sokolče, Liptovská Mara, Sestrč a Parížovce sú už pod vodou. Ako voda stúpala, zaplnila Bešeňovskú nádrž, zaplavila osadu Nežitoľce a blížila sa k Ráztokám. Údolie so zatopenými Sokolčami sa premenilo na akýsi fjord a na vršku pod Havránkom sa týčil Marský kostol. Jedna z najstarších obcí zaplavenej oblasti dala meno celému vodnému dielu a Liptovská Mara už 50 rokov chráni Liptákov pred povodňami, dodáva elektrickú energiu do množstva domácností a za oddychom a rekreáciou k jej brehom prichádzajú tisíce domácich aj zahraničných turistov.

Výstavba priehrad má na Slovensku viac ako štyristoročnú históriu. S prvými malými vodohospodárskymi dielami sa stretávame už v 15. storočí, ale zlatým obdobím výstavby vodných nádrží sa vďaka rozmachu ťažby ušľachtilých rúd stalo až 18. storočie. Historicky najmladšie sú energetické vodné diela budované na začiatku 20. storočia. Medzi

najzastúpenejšie na Slovensku patria kamenné a tiež sypané zemné hrádze, ku ktorým patrí aj Liptovská Mara. Z hľadiska svojho objemu dnes ide o najväčšiu nádrž prehradenú zemnou hrádzou na Slovensku.

Pri príležitosti okrúhleho výročia spustenia vodného diela Mesto Liptovský Mikuláš vyhlásilo rok 2025 za Rok Liptovskej Mary, v rámci ktorého sa realizovalo niekoľko významných projektov. Jedným z nich je vytvorenie novej stálej expozície múzea Janka Kráľa s názvom Príbeh vody. Oslovili sme naše partnerské mesto Opava, aby sme aj v nadväznosti na nedávne povodne v Moravsko-sliezskom kraji spoločne šírili osvetu o dôležitosti budovania priehrad. Súčasťou projektu Príbeh vody je okrem novej múzejnej expozície aj táto brožúra. Predstavili sme ju na spoločnej konferencii, na ktorej vystúpili odborníci z Opavy aj z Liptovského Mikuláša. Konferencia (rovnako ako aj brožúra) sú tematicky zamerané na históriu vzniku a predovšetkým na účel vodných diel na Slovensku a v Českej republike. Tým je v prvom rade ochrana proti povodňam a napĺňanie širokej palety vodohospodárskych a energetických požiadaviek. Nemôžeme opomenúť ani nepriame efekty vodných diel, medzi ktoré nesporne patrí čarovné dotvorenie prírodnej scenérie a vytvorenie podmienok na rozvoj cestovného ruchu, vodných športov a rybného hospodárstva.

Liptovské more

Liptovská Mara ešte v rámci bývalého Československa patrila medzi najvýznamnejšie oblasti cestovného ruchu. Boli tu vybudované tri turistické strediská: Liptovská Sielnica, Liptovský Trnovec a Liptovská Mara s odhadovanou dennou kapacitou desaťtisíc návštevníkov. Rozsiahla vodná hladina a dostatočná dĺžka brehov vhodných pre pláže vytvorili podmienky hlavne na pestovanie vodných športov: veslárstva, jachtingu, kanoistiky, ale aj

športového rybárstva. Na plážach boli vybudované ihriská, požičovne lodiek a vodných bicyklov. V miestach sťažených vstupov do vody boli zriadené plávajúce nástupné móla. Od roku 1978 je vybavená osobnou lodnou dopravou, ktorú zabezpečovala osemdesiatšesťmiestna rekreačná loď LIPTOV. Okruh lodnej dopravy obsahoval staničné prístaviská Ondrašová, Liptovský Trnovec, Liptovská Sielnica, Liptovská Mara a Dechtáre.

Mestská pláž

Pretože sa predpokladalo, že v Liptovskom Mikuláši a v Ružomberku vzniknú pri miestnych telovýchovných jednotách veslárske oddiely, bola v západnej časti Liptovskej Mary vytvorená dvojkilometrová veslárska závodná dráha. Na severných brehoch bol situovaný komplex veslárskeho vybavenia – lodenice, dielne, kontrolná veža a tribúny. Počítalo sa asi s dvesto členmi veslárskeho oddielu a s päťdesiatimi loďami. V priestore veslárskeho strediska bolo v pláne umiestniť aj telovýchovný oddiel rýchlostnej kanoistiky s dvesto členmi a sto loďami. V časovom rozmedzí rokov 1977 – 1985 sa uskutočnila úprava brehov vo všetkých strediskách a kompletná úprava vodnej nádrže.

Dopravné riešenie Liptovskej Mary predstavovala predovšetkým trasa diaľnice D1: Praha – Košice, nová železničná trať Žilina – Košice a trasa štátnej cesty prvej triedy číslo 18. Spomínaný cestný okruh je dodnes chrbticou dopravy celej oblasti vodného diela. Pre potreby diaľničného odpočívadla bol kvôli atraktívnej polohe vybraný salaš Dechtáre.

V súčasnosti ponúka okolie vodného diela Liptovská Mara mnohé turistické lákadlá ako vyhliadkové plavby loďou, návštevu prírodného plážového kúpaliska pri ATC **Liptovský Trnovec, Rezortu Maladinovo, Vodného parku Tatralandia alebo ZOO kontakt family parku.**

Pri príležitosti päťdesiateho výročia spustenia prevádzky vodného diela Liptovská Mara bola otvorená prvá **Mestská pláž** s priamym prístupom z mestskej časti Palúdzka. Až 700 metrov brehu s výhľadmi na horské panorámy, s ihriskom pre plážový volejbal, požičovňou paddleboardov a šesťdesiatimi parkovacími miestami ponúkajú priestor na oddych a športové vyžitie. Bonusom je kyvadlová autobusová doprava.

Okrem rekreačných stredísk sa už v minulosti počítalo s ďalšími turisticky zaujímavými lokalitami ako chránená krajinná oblasť Ratkovie, veža kostola Panny Márie, Archeoskanzen Havránok alebo Evanjelický artikulárny kostol Svätý kríž, ktoré sú mimoriadne navštevované aj

v súčasnosti. **Veža kostola Panny Márie** stojí na mieste, kde múry jedného z najstarších liptovských kresťanských chrámov celé stáročia chránili informácie o okolitom dianí. Ich priebeh, súvislosti a dôsledky výrazne zasahovali do života stredovekého Liptova. Nad vežou je možné zaparkovať popri ceste a prejsť sa po priehradnom múre. Jedinečné archeologické múzeum v prírode – **Archeoskanzen Havránok** sa nachádza nad hladinou Liptovskej Mary. Predstavuje jedno z najvýznamnejších archeologických nálezísk na Slovensku. Prítomnosť keltského obyvateľstva sa dokumentuje na Liptove od 4. až 1. storočia pred n. l. Archeológovia tu objavili a odkryli pozostatky sídliska z mladšej doby železnej. **Evanjelický drevený artikulárny kostol pri Svätom Kríži** je jednou z najväčších drevených stavieb v strednej Európe, ktorá sem bola prenesená v dôsledku výstavby vodného diela Liptovská Mara. Dnes stojí na rozhraní katastrov obcí Svätý Kríž a Lazisko. V Liptovských Matiašovciach je jednou z najkrajších a najznámejších kultúrno-historických pamiatok Liptova **Kostol sv. Ladislava**. Kamenný kostolík považovaný za klenot Liptova bol postavený v 17. storočí na podnet tunajšieho rodáka, biskupa a tajného kráľovho poradcu Ladislava Matiašovského. Stavbe s drevenou strieškou, bielymi múrmi a výraznou červenou vežou pridáva na atraktivite starobylé kamenné opevnenie so strieľňami a baštami.

Okolo „liptovského mora“ vedie **cyklookruh**, ktorý ponúka spoznávanie rázovitých liptovských obcí s tradičnými kostolíkmi. Liptovské obce Prosiek a Kvačany sú známe predovšetkým ako východisko do najkrajších a najnavštevovanejších slovenských dolín – Prosieckej a Kvačianskej doliny. Oblúbenou a turistami vyhľadávanou je **Demänovská dolina**, ktorej súčasťou je lokalita **Jasná** – horské stredisko, ktoré vďaka lanovkám ponúka možnosť dostať sa až pod vrchol druhého najvyššieho štítu Nízkych Tatier – Chopok.

Liptovská Mara má okrem energetického, vodohospodárskeho a rekreačno-športového aspektu nemalý význam i z hľadiska biológie krajiny. Vo vzťahu k živočíchom predstavuje umelo vytvorený vodný biotop, ktorý bol v minulosti obmedzený iba na tok Váhu a jeho prítoky. Táto skutočnosť sa výrazne prejavila obohatením fauny v záplavovej oblasti. Brehy priehrady lemuju novovysadené pobrežné porasty drevín a krov. Pokles hladiny nádrže v priebehu roka obnažuje

bahnité i štrkovité brehy, čo pôsobí atraktívne pre viaceré druhy vtákov. V mesiaci apríl, ktorý je najbohatším mesiacom vzhľadom na početnosť sledovaných druhov vtáctva, bolo zaznamenaných až 38 druhov vodných vtákov. Je to obdobie intenzívneho preletu väčšiny druhov kačíc a labutí, doznieva ťah husí, lysiek a cibíkov, kulminuje ťah kačice chrapačky, chochlačky vrkočatej, potápok a čajok, intenzívne tiahnu bahniaky a prilietajú rybáre obyčajné. Z významných druhov treba spomenúť chochlačku morskú, húsku pestrú, kalužiaka sivého a pobrežníky sivé. Najdôležitejším zhromaždiskom vodných vtákov je okolie vtoku Váhu až po ostrovček pri ondrašovskom prístavisku. Prekrásne prostredie a bohatá ichtyofauna zaraďujú Liptovskú Maru medzi najhodnotnejšie slovenské rybárske revíry. Výstavbou vodného diela síce zanikol hodnotný úsek Váhu, nahradil ho však nový biotop, ktorý už pri zrode signalizoval obrovské možnosti jeho ďalšieho rybárskeho využívania. Liptovská Mara tvorí samostatný rybársky revír evidovaný pod číslom 3-5340-1-1. Podľa zákona č. 139/2002 Z. z. o rybárstve je lovným kaprovým revírom a vyrovnávací vodná nádrž Bešeňová zase pstruhovým rybárskym revírom evidovaným pod číslom 3-6040-4-4. Stáva sa mimoriadne atraktívnou vodou pre výskyt kapitálnych exemplárov pstruha potočného a dúhového. Približne desať rokov od napustenia sa vo vodách nádrže ustálilo tridsať druhov rýb patriacich do desiaticich čeľadí. V priebehu desaťročí sa cieľavedomým zarybňovaním systematicky zvyšoval počet žiadaných druhov. Boli nasadené druhy ako štika a zubáč, ku ktorým sa do nádrže prirodzene dostali aj nežiaduce druhy ako hrebenačka a ostriež. V nedávnych rokoch bolo možné sledovať zaujímavý úkaz – autoredukciu premnoženia hrebenačky. V Liptovskej Mare našiel svoj trvalý domov kapor, ktorý bol v prvopočiatoch vodného diela intenzívne vysádzovaný ako hospodársky cenný druh, pričom v súčasnosti majú lovené exempláre desať až pätnásť kilogramov. Ostatné kaprovité ryby ako čerebľa, hrúz obyčajný a belička tvoria takzvané sprievodné druhy a vytvárajú potravinovú základňu pre dravce. Zubáč obyčajný získal po viacnásobnom vysádzovaní v pomerne krátkom čase dominantné postavenie medzi dravými druhmi. Nechýbajú ani pstruh potočný, jazerný, pstruh dúhový, jalec, boľen a lieň. Medzi najcennejšie ryby nádrže patrí hlaváčka, ale aj sumec.

Opava, nefalšovaná kráľovná Českého Sliezska

Opavské Sliezsko je neprebádanou pokladnicou Českej republiky. Jeho centrom je mesto Opava, ktoré patrí k najstarším v krajine. Mestské práva nadobudlo už pred rokom 1224 a jeho názov je zrejme odvodený od germánskeho Ahwa, čo znamená voda. Dominantami mesta sú určite konkatedrála Nanebovzatia Panny Márie a mestská veža – Hláška. Na miestnom gymnáziu študovali osobnosti ako Johann Gregor Mendel a založené tu tiež bolo najstaršie múzeum na území Českej republiky – Slezské zemské muzeum.

Horúce leto v Opave si môžete spríjemniť na historickom Mestskom kúpalisku. Navrhol ho opavský architekt Otto Reichner (1888 – 1961), najvýznamnejší predstaviteľ medzivojnovkej opavskej architektúry. Výstavba prebiehala v rokoch 1930 až 1931. Súčasníci ho nazývali najkrajším a najmodernejším kúpaliskom v moravskosliezskej zemi. Od roku 1974 je zapísané v zozname novodobých kultúrnych pamiatok Českej republiky. Pre fanúšikov prírodného kúpania sa neďaleko nachádza bývalý sadrovcový lom – Strieborné jazero.

Opavou preteká rovnomenná rieka, ktorej brehy lemuju cyklochodníky. Turisti môžu cestou po nich naraziť na množstvo zaujímavostí: najväčší rybník na Opavsku Nezmar, Jazero u Dolního Benešova, rozsiahle československé opevnenie, barokový zámok v Kravařích, mokrade Koutské, Zábřežské louky alebo Kozmické ptačí louky. V smere proti prúdu Opavy môžu turisti naraziť na múzeum Slezský venkov alebo Raškovu rozhľadňu. Na vrchu Cvilín pri Krnove si môžu prezrieť rozhľadňu Cvilín, monumentálnu stavbu barokového Kostola sv. Kríža a Sedembolestnej Panny Márie a tiež zrúcaninu hradu Cvilín, nazývaného aj Šelenburk.

Okrem rieky Opavy preteká mestom aj rieka Moravice. Aj jej brehy sú lemované sieťou cyklochodníkov, ktoré privedú turistov k mnohým prírodným alebo historickým zaujímavostiam, ako napríklad zámok v Hradci nad Moravicí. Údolie Moravice skrýva aj technický unikát – Weissshuhnův kanál dlhý 3,5 kilometra. Vytvoril ho ešte v roku 1890 zakladateľ Žimrovických papierní sliezsky podnikateľ

Historická budova radnice v meste Opava

Historické Mestské kúpalisko v Opave

Karel Weissshuhn a jeho hlavným účelom bol prísun dreva do papierní, ale voda z kanálu následne poháňala aj turbíny na výrobu elektriny. V podhorskem teréne Nízkeho Jeseníku sa nachádza Národný geopark Krajina bridlice. Táto hornina, ktorá tu bola v minulosti ťažená, sa hojne využívala ako strešná krytina. O kvalite bridlice z oblasti Nízkeho Jeseníku svedčí fakt, že bola použitá aj na strechu Národného divadla v Prahe alebo budovy parlamentu v Budapešti. Oblasť Krajiny bridlice je dôležitá rovnako z vodohospodárskeho hľadiska. Nachádzajú sa tu dve zásadné vodné diela – Slezská Harta a Kružberk, ktoré tvoria neodmysliteľnú dvojicu na rieke Moravici.

Starší Kružberk bol dokončený v roku 1955, jeho celková zatopená plocha je 280 hektárov a objem 35,5 milióna metrov kubických. Prvotným zámerom bolo energetické využitie, ale s ohľadom na stále sa zvyšujúcu potrebu pitnej vody v Ostrave a jej okolí, bolo rozhodnuté, že bude slúžiť ako zdroj pitnej vody. Úlohou Kružberku je tiež ustalovať prietok na rieke Moravici. Na nádrži je umiestnená elektráreň s dvomi turbínami s výkonom 100 kW. Na pravom brehu nádrže je umiestnená nádrž Lobník, ktorej účelom je záchyt splavenín. Je to zároveň jediné miesto legálneho rybolovu. Všade inde by mohol narušiť prirodzenú biodiverzitu nádrže a znížiť kvalitu vody.

Stavba Slezské Harty začala v roku 1987 a dokončená bola v roku 1997. Je to najmladšia veľká priehradná nádrž v Českej republike. Je asi štyrikrát väčšia ako Kružberk, zatopená plocha má 870 hektárov a celkový objem dosahuje 218,7 milióna metrov kubických. Hlavným účelom je vylepšovanie prietoku Moravice pre Kružberk, havarijná protipovodňová ochrana, chov rýb a rekreácia. Turisti si tu môžu vychutnať aj plavbu na unikátnej elektrolodi a z jej paluby sa dozvedieť o ďalšom unikáte, ktorým sú zachované vrcholy vyhasnutých stratovulkánov – dominant Bruntálska. Sopečnú krajinu dotvárajú ťažbou odhalené lávové prúdy a sopečné pumy vyskytujúce sa voľne v krajine. S priehradami sa tiež spája populárne splavovanie Moravice. Práve vodné diela umožňujú do toku vpustiť potrebné množstvo vody, aby sa docielila schodnosť vodných úsekov.

V srdci malebného údolia riečky Hvozdnice sa rozkladá Prírodná rezervácia Hvozdnice, chránené územie s rozlohou 56,24 ha, vyhlásené v roku 1988. Táto oblasť je jedinečnou mozaikou mokradových lúk, rybníkov a lužných lesov, ktoré sú domovom mnohých vzácnych druhov rastlín i živočíchov. Rybníky, ktoré tu boli vybudované už na prelome 15. a 16. storočia, dnes poskytujú bezpečné útočisko pre množstvo vodných vtákov.

Vodná nádrž Kružberk

Rieka Opava, ktorá mestom preteká, spôsobovala obyvateľom problémy už v minulosti. Ale ťažkosti so záplavami pretrvali až do dnešných dní. Len za posledné tri desaťročia boli zaznamenané povodne v rokoch 1997, 2007, 2009, 2010, 2014, 2020 a 2024. Práve posledná menovaná mala

mimoriadne ničivé následky. Postihla približne 16 000 obyvateľov, 6 500 stavieb a plochu cez 10 kilometrov štvorcových. Následné škody boli na celom Opavsku vyčíslené na približne 10 miliárd korún českých, pričom Opava patrila medzi najviac zasiahnuté mestá.

Vodná nádrž Slezská Harta

Liptovská Mara – od histórie k súčasnosti

Povodne na rieke Váh v minulosti

Rieka Váh sa v priebehu storočí dostala do povedomia ako najväčšia a najdivokejšia slovenská rieka. Prinášala zisk ako drevárom a pltníkom, tak aj ovčiarom a garbiarom, ktorí po Váhu prevážali svoj tovar. Kedysi bolo v jej vodách množstvo rýb a rakov. Z druhov prevládali miene, pstruhy, lipne, mugily a lososy, zriedkavejšie boli kapry a štučky. Pomerne veľká dĺžka toku, vodnatosť, bujarosť a ničivosť povodní povýšili Váh na rieku ospevovanú v piesňach, úzko spojenú s národnou existenciou.

Váh však bol aj riekou prinášajúcou život ohrožujúce záplavy. Žalostná pieseň o rozvodnení Váhu je pre nás svedectvom o katastrofálnej povodni, ktorá postihla Liptovskú stolicu v roku 1662. Vody Váhu vtedy odplavili drevené hospodárske stavby a mosty. Narobili škody na poliach, ktoré zanesli štrkom a kalom a zničili úrodu. Pieseň zložil neznámy liptovský vzdelanec a polyhistor Matej Bel ju v osemnástom storočí zverejnil vo svojej práci Notície (Notitia Hungariae novae historico-geographica). Sám Bel skonštatoval, že „sotva ubehne rok bez toho, aby Váh nespôsobil škody a nezdevastoval oblasti blízko brehov“.

*„Ženu v jej dome zle prekvapil divoký lejak a búrka,
priateľov volá a o pomoc, svätých i nebesia žiada,
zkrátka Spasiteľovi aj majetok, pôdu aj domov
postúpi,
rovnako prisľúbi naisto život aj službu.*

*Nadarmo padajú sľuby! Jej trápenie nezlahčí nikto,
zavretú v dome ju dlhými mĺami povodeň vláči,
na brehu ju vydá a zdravú bez zranení pustí.“*

(Žalostná pieseň o Váhu)

Bezprostredne ohrozené boli stavby na tokoch ako mosty a mlyny. Ľudské obydlia zas boli ľahkou korisťou povodňových vĺn v prípade vybreženia vody. Povodne boli príčinou zbedačenia obyvateľstva a zasahovali do jeho každodenného života. V liste ostrihomského arcibiskupa z roku 1453

*Areál výroby gleja v Palúdzke počas povodne v roku 1958
(archív Múzea Janka Kráľa)*

zemanovi Michalovi z Okoličného sa dozvedáme o jeho rozhodnutí povýšiť kaplnku v Okoličnom na farský kostol. Veriaci sa totiž pre časté záplavy nemohli zúčastňovať svätej omše v Kostole Svätého Mikuláša v Liptovskom Mikuláši. O inom prípade informoval opäť Matej Bel:

„Smrečanský potok vyviera nad obcou Žiar z hory Štít, preteká cez Vitálišovce, kde sa jeho koryto rozdejuje a jeden tok sa vlieva do Váhu pri Okoličnom, druhý pri Vrbici. Často sa rozvodňuje, čím spôsobuje obyvateľstvu škody. Predovšetkým v roku 1725 spôsobil v krajine pohromu. Vtedy totiž podmyl františkánsky cintorín a zhruba tristo nebožtíkov, ktorí tam boli pochovaní, odniesol k Okoličnému. Tých potom, ako sa dozvedáme, opäť uložili do zeme a nanovo pochovali, mnohí však skončili tu i tam pod nánosmi bahna.“

K historicky najväčšej povodni na Váhu, ktorá je označovaná za päťsto- alebo až tisícročnú vodu, došlo v lete 1813. Spôsobilo ju chladné leto a sneh na horách. Navyše prišli výdatné dažde. Hladina potokov sa postupne začala dvíhať, pretože presiaknutá zem viac vody nedokázala pohltiť. Večer 22. augusta sa obloha zatiahla a na druhý deň začalo výdatne pršať. Vo večerných hodinách sa korytá potokov a riek naplnili až po okraj a uprostred noci sa začali vylievať. Rozbúrený živel povytŕhal veľké osamelé stromy

Ondrašová počas povodne v roku 1958 (archív Múzea Janka Kráľa)

aj s koreňmi. Počasie za začalo zlepšovať až večer 25. augusta. Doliny s úrodnými polami ostali zničené, zanesené pieskom a kamením. Za obeť rozbúrenému živlu padlo veľa mostov, domov, dokonca aj zemianskych kúrií postavených z kameňa. Na základe výkazu škôd spôsobených povodňou vieme, že jej v Liptovskej stolici padlo za obeť sedem ľudí a takmer 300 kusov hospodárskych zvierat. Celkový súčet škôd bol spolu viac ako pol milióna zlatých.

Povodne sa Liptovu nevyhýbali ani v neskorších dobách. Na začiatku augusta 1925 sa pri prudkých dažďoch Váh vylial z brehov a v Liptove narobil obrovské škody. Pozornosť si zasluhuje povodeň na Váhu z nedávnej minulosti, ktorá prišla v roku 1958, keď už nikto na žiadnu väčšiu vodu neveril. Bolo to

v čase, keď už boli niektoré vodné diela dobudované a uvedené do prevádzky a iné boli vo výstavbe. Dňa 28. júna 1958 takmer celé Slovensko zasiahli silné zrážky, ktoré trvali celú noc na 29. júna. Na hornom Váhu (po sútoku s Oravou v Kľačanoch) mala táto povodeň charakter storočnej vody. V okrese Liptovský Mikuláš bolo zaplavených dvadsaťjeden obcí, pričom bolo odplavených dvadsať mostov a niekoľko drevených domov. Ochranné vázské hrádze v okolí Liptovského Mikuláša boli preliate vo výške sedemdesiat centimetrov a pri Ondrašovej dokonca o jeden meter. Táto povodeň, najväčšia od roku 1925, ako aj jej dôsledky, boli podstatne redukované jestvujúcimi vodnými dielami, najmä oravskou a nosickou priehradou.

Zaplavené ulice Vrby počas povodne v roku 1958 (archív Múzea Janka Kráľa)

Plán regulácie koryta Váhu medzi Paludzou a Ráztokami z roku 1809 (Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči)

Dejiny regulácie rieky Váh

Úprava brehov rieky Váh bola dôležitou súčasťou poddanských povinností a prác, ktoré museli poddaní vykonávať pre svojich zemepánov. Spočívala v budovaní násypov, múrov alebo takzvaných drevených chyžiek vyplnených kameňom a zeminou. Tieto práce boli základnými protipovodňovými opatreniami našich predkov. Regulácia a úprava brehov Váhu bola pre poddaných stanovená aj v urbároch – teda súpisoch poddanských povinností. Napríklad obyvatelia mestečka Vrbica mali takúto povinnosť stanovenú už od roku 1641. V 18. storočí ich opísali nasledovne:

„...brehy, hate a cesty, ako so statkom zápražným, tak i pešou robotou vôbec všetko mestečko vedľa rozkazu oficíra panského opravovať, na potrebné múry skaly, piesok, vápno dovážať a ak je to potrebné, aj z dreva budovať mestečko povinné jest.“

Archív Liptovskej stolice nám odкрýva viaceré informácie o regulácii Váhu v minulosti. Išlo väčšinou o úpravy koryt horských tokov zanesených vyvrátenými stromami a skalami, ktoré si vyžadovali vznik špecializovaných zamestnaní. Tieto prekážky odstraňovali takzvaní vodnáři. Brehy riek zas upravovali a čistili brehári alebo brežní, ktorí sa starali o to, aby sa splavované drevo nezachytávalo

na brehoch. Zaoberali sa výsadbou stromov, hlavne vrb, osík a jelší, zároveň brehy aj spevňovali. O dávnej existencii týchto aktivít svedčí rozhodnutie Liptovskej stolice z roku 1521, ktorá nariadila robiť úpravy na brehoch Váhu a Belej. Úpravy, samozrejme, len stabilizovali brehy, ale nezabezpečili protipovodňovú ochranu.

Niektoré opatrenia vykonávali ľudia samostatne, ako liptovský zeman Melicher Kubíni, ktorý sa v roku 1745 pokúšal so skupinou asi tridsiatich piatich poddaných pluhmi zmeniť tok rieky v blízkosti kráľovskej cesty, pretože voda ohrozovala budovu hostinca. Zemianka Platýová z Paludze v roku 1751 zase upozorňovala, že povodne podmývali cestu a blízke záhrady. Okrem záhrad boli ohrozené aj domy poddaných a dokonca aj samotný kaštieľ. Nechala tak vykopať poza záhrady káňal, ktorý existoval ešte v roku 1769.

Stolica sa snažila smerovanie rieky regulovať po celej dĺžke jej toku. Správy o tom máme z obdobia 18. až začiatku 20. storočia. Práce vykonávali poddaní, na ktorých dohliadali stoliční hajdúsi. Okrem spevňovania brehov sa na Váhu stavali aj hate, ktoré máme doložené už zo začiatku 17. storočia. V roku 1802 bolo podľa odhadu potrebných

Umelo upravené brehy Váhu pri Palúdzke na pohľadnici z tridsiatych rokov 20. storočia (archív Múzea Janka Kráľa)

až sto vozov zeminy na zavážanie drevených konštrukcií – chyžiek, postavených na spevňovanie a zvyšovanie brehov. Násypy zabiehajúce priamo do rieky sa budovali pomocou kolov, ktoré sa najskôr zatĺkli do dna a potom zavážali kamením. Drevo na tieto konštrukcie v mnohých prípadoch zdarma poskytovali miestni zemaní. Povodňové škody spôsobovali aj menšie prítoky Váhu. V roku 1828 sa rozvodnila Kľačianka, pričom stoličný geometer Jozef Farkaš predpokladal, že na vyčistenie potoka bude potrebná práca stotridsiatich robotníkov. V mnohých prípadoch sa opravy ani nestihli poriadne dokončiť a ďalší príval vôd vytvoril na rieke úplne novú situáciu.

Rieka Váh pri Považských kasárňach v Liptovskom Mikuláši pred reguláciou z rokov 1932 až 1934 (archív Múzea Janka Kráľa)

Regulačné práce uskutočnené v období feudalizmu nemali dlhodobejší vplyv na bezpečnosť obcí pred povodňami. Čo potvrdzuje aj to, že aj rok pred najničivejšou povodňou na Liptove v roku 1813 bolo vykonané na mnohých miestach stolice spevňovanie brehov Váhu. Prvý návrh na protipovodňovú ochranu odznel až na krajinskom sneme v dôsledku veľkých škôd spôsobených touto katastrofálnou povodňou. Na základe uznesenia bola v Trenčíne v roku 1841 ustanovená regulačná komisia a v roku 1843 aj v Liptovskom Svätom Mikuláši. Všetko ale skončilo na finančných problémoch. V roku 1868 bol Váh zaradený medzi celoštátne spravované rieky a jej regulácia bola v priebehu nasledujúcich desaťročí predmetom mnohých ďalších diskusií.

Váh sa v chotári Liptovského Mikuláša reguloval najmä v prvej polovici 20. storočia, ale tieto práce naďalej nestačili, aby ochránili Mikulášanov od následkov povodní. Regulovaný bol napríklad v roku 1925. V období veľkej hospodárskej krízy mohli byť aj tieto práce vhodnou príležitosťou na zárobok pre nezamestnaných. Tí sa tiež podieľali na regulácii rieky v roku 1931. Ďalšia regulácia sa uskutočnila aj po roku 1947, kedy boli brehy Váhu na niektorých miestach vyvýšené a spevnené tak, aby zabráňovali jej vybreženiu.

Plť na Váhu neďaleko Vrbove v prvej štvrtine 20. storočia (archív Múzea Janka Kráľa)

Pltníctvo na Váhu

Plavba po vodných tokoch je u nás historicky doložená od včasného stredoveku, ale určite sa využívala už v predhistorických obdobiach. Rieka Váh odvodňuje viac ako pätinu územia Slovenska a pred vybudovaním železnice bola dôležitou dopravnou tepnou využívanou najmä na splavovanie na pltiach. Etnológ Ján Čaplovič o slovenských pltníkoch napísal:

„Čo iné ako námorníci sú slovenskí pltníci? Rok čo rok sa plavia na svojich pltiach po rieke Orave, po dravom Váhu a rýchlom Hrone až do Dunaja. Zásobujú južné oblasti doskami, šindľami, stavebným a palivovým drevom, tyčami do vinohradov, obručami na sudy a podobne... Narábať s plťou vyžaduje často takú šikovnosť ako ovládanie lode. Keď je voda vo Váhu vysoká, sú pre plte okrem množstva vodných mlynov nebezpečné najmä mosty pri Mikuláši, Ružomberku, Sučanoch, Novom Meste a Sereďi. Ktovie, či by si anglický námorník trúfol previezť loďku okolo turčianskej Margity tak, ako liptovský pltník prevedie svoju plť.“

Vodná doprava bola výhodná pri ťažkom a pomerne lacnom tovare, ktorým bolo drevo. Vznik pltníctva, jedného z charakteristických zamestnaní v Liptove, preto súvisí s ďalším typickým zamestnaním tohto regiónu – drevorubačstvom. Liptovské drevo bolo pre svoju výbornú kvalitu významným stavebným materiálom i pri rekonštrukcii

kráľovského hradu v Budíne začiatkom 18. storočia, kde vtedy pracovalo sto murárov a tesárov z horného Liptova. Dôležitým prístavom a distribučným strediskom pre slovenské plte, ktoré skúsení liptovskí pltníci viedli s nákladom dosák, šindľov, trámov a hranolov až na dolnozemskej Dunaj, bolo Komárno, kde boli veľké skladovacie stanice. Neraz s plťami putovali až do Belehradu a k Čiernemu moru. Okrem dreva sa na pltiach vyvážala aj meď a železo v podobe železných prútov alebo čiastočne spracované na najpotrebnejšie náradie. Meď sa spracúvala v dielňach v Liptovskom Hrádku a Malužinej a rozosielala ju kráľovské komorské panstvo v Liptovskom Hrádku. Plte dodávali do južných oblastí vo veľkom množstve aj masť, maslo a bryndzu. Na pltiach sa prevážala tiež soľ, ale aj orechy, sušené slivky a čerstvé jablká.

V minulosti existovali dva stupne pltenia. Takzvané diaľkové pltenie na dopravu dlhého dreva, tovarov a osôb a takzvaná plavačka na približovanie siahového dreva a krátkych klátov. V Liptove sa v 14. storočí navyše vyvinulo pltkárenie, kedy sa očistené stromy prerezané na polovicu spájali po piatich kusoch do *pltok*. Plavačka i pltkárenie si vyžadovali dostatočné množstvo vody. V horských tokoch ju už v 14. storočí zabezpečovali pomocou drevených hatí. Boli to väčšie drevené brvná naukladané krížom cez vodný tok, z vrchnej strany vyplnené kamením a masťou hlinou.

Pltníci na Váhu pri Vrbici v dvadsiatych rokoch 20. storočia (archív Múzea Janka Kráľa)

Takým spôsobom sa už v 16. storočí vytvárali vodné nádrže – tajchy. Tieto prvé zariadenia na regulovanie vody sa neskôr doplnili o stavidlá, ktoré sa budovali vo vzdialenosti troch-štyroch kilometrov poniže tajchov. Dôležitým vodotechnickým zariadením pri splavovaní dreva boli v údoliach riek vodné hrable. Na nich sa zachytilo splavované drevo, ktoré sa potom vyťahovalo na breh a triedilo. Historické pramene dokladajú existenciu týchto zariadení na Slovensku už v 16. storočí.

Základnou plťou pri splavovaní na väčšie vzdialenosti bola plť nazývaná jedinka. Skladala sa z dvanástich až šestnástich kusov brvien a ovládali ju len dvaja pltníci. Dve spojené jedinky tvorili zväzok. Ten ovládali dvaja až traja pltníci a dokázali na ňom previezť náklad o objeme 50 až 60 m³. Tri spojené plte sa nazývali mítvanica. Až päť jedieniek spojených do jednej plte sa nazývalo cúg. Takéto plte sa používali hlavne na plavenie po Dunaji. Cúg muselo ovládať až sedem pltníkov. Zmestilo sa naň až 180 m³ nákladu.

Stav hladiny vody určoval podmienky pltníctva. Zvýšené stavy vody predstavovali optimálne podmienky pre pltenie, a preto im pltníci vymýšľali rôzne pomenovania. Vodu z rozpúšťajúceho sa snehu nazývali jarnou, začiatkom leta prichádzala voda jánska, koncom augusta konopnica, podľa obdobia, keď sa trhalo konope. V čase sviatkov Všetechsvätých, keď zo stromov opadávalo lístie, prichádzala listovnica. Prekážkou bola pre pltníkov aj neustála menlivosť koryta. Pltníci sa tak zakaždým plavili po neznámej riečnej ceste. Zriedkavosťou nebolo ani stroskotanie a utopenie pltníkov, ak ich dostihla stúpajúca vetva povodňovej

vlny. Podľa záznamov bolo na Váhu v 18. storočí v úseku od Liptovského Mikuláša po Nové Mesto nad Váhom pre pltníkov viac ako sto rôznych nebezpečných miest.

Už na konci 19. storočia došlo k prvému úpadku pltníctva. Bezpochyby v súvislosti s rozvojom železničnej dopravy klesol počet splavených pltných zväzkov do Komárna z viac ako dvadsaťtisíc v roku 1898 na sedemtisícšesťsto v roku 1900. V dvadsiatych a tridsiatych rokoch 20. storočia pltníctvo takmer celkom ustalo, výnimku tvorili len občasné turistické plavby. Od roku 1936 sa drevo plavilo už iba na krátkych úsekoch, ako Kráľova Lehota – Liptovský Hrádok, Liptovský Hrádok – Liptovský Mikuláš, Liptovská Mara – Ružomberok, Liptovský Michal – Ružomberok – Žilina. Zánik pltníctva a jeho posunutie do polohyuristickej atrakcie spôsobila konkurencia železníc a technické stavby postavené na vodných tokoch v druhej polovici 20. storočia. Vodná priehrada v Púchove, postavená v štyridsiatych rokoch 20. storočia, ukončila obchodnú kapitolu pltníctva na Váhu.

Výlet na plti v roku 1925 (archív Múzea Janka Kráľa)

Mapa zátopovej oblasti z prvej polovice 20. storočia (archív Múzea Janka Kráľa)

Obce zátopového územia

Pri výstavbe vodného diela Liptovská Mara bolo úplne zaplavených 13 samostatných obcí – Liptovská Mara, Paludza, Parížovce, Liptovská Sielnica, Sokolče, Dechtáre, Ráztky, Čemice, Nežitoce, Vrbie, Demčiny, Zadiel, Sestrč. Avšak mnohé ďalšie boli zaplavené čiastočne, prípadne boli postihnuté ďalšími projektami, ktoré s výstavbou vodného diela súviseli, ako napríklad prekládka železničnej trate, prekládka cesty prvej triedy, budovanie diaľnice, budovanie nových elektrických sietí a podobne. Sem patria, napríklad, obce Liptovský Trnovec, Liptovská Ondrašová, Fiačice, Bobrovník a mnohé ďalšie.

Spomedzi zaplavených obcí vynikala v minulosti najmä tá, ktorá dala názov celému vodnému dielu – Liptovská Mara. Obec pravdepodobne vznikla okolo kostola zasväteného Panne Márii. Bol centrom cirkevnej správy Liptova v stredoveku. Najstaršia zmienka o ňom je z roku 1288, ale

jeho pôvod je určite starší. Predpokladá sa, že išlo o najstarší liptovský kostol. Od 14. až do záveru 16. storočia bola obec pravidelným miestom zasadnutí liptovskej šľachty. Veľký význam mala aj Paludza. Najstaršia písomná správa o dedine pochádza z roku 1246, avšak archeologické nálezy jej existenciu posúvajú až do 9. storočia. Išlo o pomerne veľkú obec, v ktorej žilo ako zemianske, tak aj poddanské obyvateľstvo. V čase náboženskej reformácie bola Paludza centrom evanjelikov stredného a dolného Liptova, ktorí si tu v roku 1693 postavili drevený artikulárny kostol. Významná stavebná pamiatka sa nachádzala aj v Parížovciach. Išlo o gotický kaštieľ. Osídlenie na území obce vzniklo pravdepodobne v druhej polovici 14. storočia. Okrem zemanov žili v Parížovciach aj poddanské alebo želiarske rodiny, avšak len v malom počte. Tí sa okrem poľnohospodárstva venovali aj pltníctvu. V prvej polovici 20. storočia fungoval v obci

poľnohospodársky veľkostatok. Liptovská Sielnica bola spomedzi zatopených obcí jediným mestom. Jej vznik je doložený od 9. storočia. Patrila k najstarším liptovským obciam. Miestni obyvatelia nadobudli meštianske výsady v roku 1463. Konali sa tu aj výročné jarmoky, ktorých počet postupne narástol na päť. Sielničania sa živili poľnohospodárstvom ale aj remeslami. Ide o jedinou obec, ktorá bola nanovo postavená mimo záplavového územia.

Zaujímavý pôvod mala obec Sokolče. Osídlenie vzniklo, podľa názvu, ako sídlo kráľovských sokoliarov. Najstaršou správou o obci je listina z roku 1289. Miestne obyvateľstvo sa živilo najmä poľnohospodárstvom, avšak v letnom období sa muži venovali aj pltníctvu. Na rieke Váh vzniklo pri obci významné pltisko. Zriedkavo sa v obci od 17. storočia konali zhromaždenia stoličnej šľachty – kongregácie. Podobne nám veľa o pôvode prezrádza aj názov obce Dechtáre. Pravdepodobne vznikla v období 11. – 12. storočia. Jej názov napovedá, že miestne obyvateľstvo sa pôvodne živilo výrobou dechtu. V minulosti sa delila na dve časti – Vyšné Dechtáre, alebo aj Vidafölde, a Nižné Dechtáre, nazývané tiež Bartalanfalva. Žilo tu ako zemianske, tak aj poddanské obyvateľstvo, ktoré sa okrem tradičného poľnohospodárstva venovalo aj pltníctvu. V prípade obce Ráztky nám jej názov prezrádza niečo o mieste, kde vznikla. Pôvod názvu sa totiž viaže k rieke Váh, ktorá sa tu roztekala do

viacerých ramien. Počiatky obce sa kladú do obdobia prvej polovice 13. storočia. Spočiatku to bola osada s výlučne zemianskym obyvateľstvom. Od 16. storočia tu boli zemepánmi usádzaní v malej miere aj poddaní a želiari, avšak už v prvej polovici 19. storočia boli Ráztky opäť dedinou s výlučne zemianskym obyvateľstvom.

Mnohé zo zatopených obcí sa spočiatku vyvíjali ako kuriálne obce, teda obce, kde žilo len zemianske obyvateľstvo, ale neskôr sa sem prisťahovalo aj poddanské obyvateľstvo. Je to aj prípad Čemíc. Obec vznikla pravdepodobne na konci 13. storočia. Jej názov je odvodený od mena zemana Čema. Spočiatku tu žilo len zemianske obyvateľstvo, ktoré si odvodilo priezvisko od názvu obce – Čemický. V 17. storočí sem zemanovia priviedli aj niekoľko poddanských rodín, a tak sa Čemice stali obcou so zmiešaným zemiansko-poddanským obyvateľstvom. Podobne to bolo aj v prípade obcí Nežitovce a Vrbie. Počiatky obce Nežitovce sa kladú do druhej polovice 13. storočia. Žilo tu pôvodne len zemianske obyvateľstvo, avšak v 16. storočí sa v obci začali usádzať aj poddanské rodiny. Tie si okrem poľnohospodárstva privyrábali aj rôznymi remeslami. Najstaršie písomné správy o malej obci Vrbie pochádzajú až z prvej polovice 16. storočia. Bola to osada len so zemianskym obyvateľstvom. Avšak ešte v tomto období tu rod Kubíny usadil niekoľko želiarskych rodín a dokonca založil aj majer.

Pôvodná obec Liptovská Sielnica pred zatopením (archív Múzea Janka Kráľa)

Kostol v Liptovskej Mare pred zbúraním (súkromný archív Miroslava Kaššáka)

Inak to bolo v prípade obce Demčiny. Bola to malá obec ležiaca v blízkosti Vlách. Vyvíjala sa ako osídlenie s výlučne zemianskym obyvateľstvom. Okrem obytných a hospodárskych stavieb sa tu nachádzal aj mlyn. Na konci 18. storočia tu bolo len šesť domov, v ktorých žilo sedem rodín – spolu dvadsaťosem obyvateľov. Rovnako aj v obci Zadiel žilo len zemianske obyvateľstvo. Najstaršia známa písomná informácia o Zadieli je z roku 1584, avšak jeho existencia sa predpokladá už skôr, v 14. alebo 15. storočí. Bola to osada s výlučne zemianskym obyvateľstvom a takýto štatút si udržala až do 19. storočia. V prvej tretine 19. storočia tu v piatich domoch žilo tridsaťsedem dospelých obyvateľov.

Špecifické postavenie spomedzi zatopených obcí mala Sestrč. Bola malou osadou, ktorá počas celej svojej existencie pozostávala vždy len z niekoľkých domov. Je možné, že jej počiatky siahajú až do obdobia 13. storočia, prípadne aj skôr. Bola obývaná

zemianskym obyvateľstvom. Od 17. storočia sa tu vyberalo mýto.

V zatopených obciach sa nachádzalo niekoľko architektonicky a historicky významných objektov, ktoré boli pred napustením vodného diela zachránené. Evanjelický artikulárny kostol z Paludze bol rozobratý a nanovo postavený v blízkosti obce Svätý Kríž, kde sa používa až dodnes. Naopak z rímskokatolíckeho kostola v Liptovskej Mare a z kaštieľa v Parížovciach boli zachránené len niektoré architektonicky a umelecky významnejšie časti, ako napríklad fresky, kamenné ostenia a preklady či stĺpy, ktoré boli vbudované do verných kópií týchto stavieb v Múzeu liptovskej dediny v Pribyline. V Múzeu liptovskej dediny boli zachránené aj niektoré stavby reprezentujúce drevenú ľudovú architektúru, najmä z obce Liptovská Sielnica. Tiež tu boli postavené ich verné kópie, s využitím niektorých pôvodných prvkov, ako stredové trámy.

Presídľovanie obyvateľov obcí zátopového územia a výstavba Liptovského Mikuláša

Vodné dielo vybuďovala spoločnosť Váhostav, n. p. v rokoch 1965 až 1975. V roku 1964 Hydroprojekt Bratislava vypracoval štyri alternatívy, z ktorých jedna dostala konečnú podobu. Okrem nákladov na stavebné práce sa počítalo s nákladmi spojenými s vybudovaním preložky železničnej a cestnej dopravy, energetických a telekomunikačných vedení. Osobitnou úlohou bolo presídlenie obyvateľstva zo zasiahnutého územia.

Po oslobodení mesta v roku 1945 mal Liptovský Mikuláš asi 6000 obyvateľov. Jeho výstavba bola od roku 1955 riadená podľa smerného územného plánu vypracovaného Krajským Pamiatkovým úradom v Žiline. Osobitná pozornosť sa venovala jeho historickému jadrú. V povojnovom období bolo treba okrem bývania zabezpečiť aj pracovné príležitosti. Výstavbou Závodov 1. mája boli položené základy dnešnej priemyselnej zóny, kde

neskôr pribudli prevádzky Kožiarskych závodov, Strojární, Krmivárskeho a glejárskeho podniku a Stredoslovenských mliekarní. Hospodárske organizácie pokračovali s výstavbou v oblasti medzi takzvanými hornými kasárňami a veľkou kolóniou Závodov 1. mája. Individuálna bytová výstavba sa rozvíjala na východnom konci Vrbyce, na Hriadkach, v Palúdzke, Ondrašovej aj v Okoličnom.

Veľkolepý projekt výstavby vodného diela Liptovská Mara priamo ovplyvnil nielen priemyselnú ale predovšetkým bytovú výstavbu. V roku 1960 bol vypracovaný plán presídlenia obyvateľov zo zátopovej oblasti. V rámci výstavby vodného diela sa malo zo zatopených dedín presídliť 940 rodín, celkom 3 431 obyvateľov. Obyvatelia mali byť presídlení prevažne do hlavných hospodárskych centier celého okresu, pričom sa počítalo s výstavbou 730 nových bytových jednotiek.

Asanácia Vrbyce a výstavba sídliska Nábřežie v Liptovskom Mikuláši, kam sa presťahovalo mnoho ľudí zo zatopeného územia (archív Múzea Janka Kráľa)

Život na sídlisku Nábřežie v 70. tých rokoch 20. storočia (súkromný archív Mariána Pujdesa)

„Moji rodičia pochádzali ešte zo Svätej Mary ale ja som už vyrastal na Nábřeží, keď sa stavalo. Pomedzi veľké betónové panely sme sa naháňali a hrali na skrývačku aj s ostatnými deťmi. Nik sa nemusel báť, za deň prešlo ulicou možno jedno auto. Stavebný materiál chlapcom hocikedy poslužil ako hokejové bránky. Vďaka susedovi Kuskovi sme mali pekné predzáhradky. Robotníkov, čo robili chodníky presvedčil, aby ich potiahli o kus ďalej. Mnohí si tak dopestovali nielen kvety ale aj zeleninu a pán Kuska ešte do nedávna sedával na priedomí.“

(zo spomienok pána Mariána Pujdesa)

Pre zasiahnuté obce bola vydaná stavebná uzávera, ktorá znemožňovala väčšie stavebné zásahy a investície. Od počiatočných plánov presídľovania obyvateľstva do novovybudovaných obcí sa postupne upúšťalo. Pôvodný plán z roku 1956 počítal s budovaním novej strediskovej obce Liptovská Sielnica, ktorá mala slúžiť pre viacero okolitých obcí. Nová, moderná obec Liptovská Sielnica bola ako jediná zo zaniknutých obcí nanovo vybudovaná v roku 1974.

Vodné dielo sa budovalo ako stavba piatej päťročnice. Voda Váhu prešla prvýkrát objektami hrádze v roku 1973 a koncom marca 1975 sa začalo s napúšťaním vlastnej vodnej nádrže. Za nehnuteľnosti presídlencom vyplatil investor do 31. januára 1969 finančnú náhradu: Bobrovník – 55 vykúpených nehnuteľností, Čemice – 9, Dechtáre – 83, Liptovská Mara – 75, Liptovský Michal – 5,

Liptovská Ondrašová – 1, Liptovská Sielnica – 137, Liptovský Trnovec – 4, Paludza – 85, Palúdzka – 2, Parížovce – 26, Prosiek-Zadiel – 7, Ráztoky – 31, Sokolče – 132, Vrbyce – 24.

Najviac ľudí zo zatopených obcí smerovalo do okresného mesta – Liptovského Mikuláša. Podľa prieskumu z roku 1969 tu mali bývať presídleni zo zátopovej oblasti až v 358 bytoch alebo domoch. K tomu je potrebné pripočítať ešte ďalších 82 domov a bytov v Demänovej, ktorá sa stala mestskou časťou Liptovského Mikuláša v roku 1976. Pre porovnanie, v ostatných mestách a obciach bolo v tomto období pridelených pre presídlencom 362 domov alebo bytov. Koncom šesťdesiatych rokov sa začala výstavba sídliska Nábřežie Dr. A. Stodolu. Sídlisko sa rodilo najprv na zelenej lúke, neskôr sa asanovali aj schátrané domy starej Vrbyce.

„Vo Svätej Mare sme si založili stavebné bytové družstvo, kto chcel mohol sa tam prihlásiť a požiadať o byt. Celá dedina sme sa prihlásili a postavili len pre nás štyri bytovky na dnešnej ulici Československej brigády. Tie štyri bytovky sú pôvodne naše marské. Viete ako nás volali? Vytopenci. Keďže sme boli z dediny, nechali nám pred bytovkami veľké záhrady. Dobré sa tam žilo. V bytovke sme boli na jednej spoločnej chodbe štyri rodiny, pekne sme sa znášali. Naše mamy vonku povysádzali kvety, jedna pred druhou sa predbiehali, kto má krajšie. Niektorí ľudia z nášho vrchu, mali bytové družstvo v Demänovej, tam bol predseda Ondruška. Sokolčania, tí

Minulosť a prítomnosť sídliska Nábrehie Dr. A. Stodolu (archív Múzea Janka Kráľa)

si postavili bytovky na začiatku obce na ľavej strane. A ostatní Marania, ktorí sa prihlásili na bytovom družstve v Mikuláši, alebo už mladší, tým dalo mesto byty na Nábrehí. A bývanie si mnohí hľadali podľa toho, kde pracovali.“

(zo spomienok pani Evy Radúchovej)

Výstavba sídliska sa riešila etapovite. Najskôr sa začalo budovaním prístupovej cesty a vlastná bytová výstavba sa realizovala od roku 1966. Ku koncu roku 1969 bolo z 1064 bytových jednotiek postavených 506. Celkovo bolo plánovaných 1704 bytových jednotiek. Vybavenosť bola riešená pre cca 6000 obyvateľov. Značná časť nových bytov sa pridelovala rodinám zo zátopovej oblasti vodného diela Liptovská Mara. V nadväznosti na výstavbu sídliska Nábrehie sa na ďalšie roky plánovala prestavba centra – historického jadra mesta.

Sťahovanie obyvateľov zo zátopovej oblasti bolo viac-menej živelné. Okrem Nábrehia rýchlo osídlili aj ďalšie časti mesta. Na uliciach Čs. brigády a Nálepkyovej žili obyvatelia z obcí Liptovská Mara, Sokolče, Paludza, Liptovská Sielnica, Dechtáre a Parížovce. Na Ulici Podtatranského dodnes bývajú bývalí obyvatelia z dedín Dechtáre, Parížovce, Liptovská Sielnica, Ráztoky. V rodinných domoch v Palúdzke nájdeme potomkov obyvateľov z Paludze, Sokolčova, Parížovcov, Dechtára, Čemíc či Ráztok. Na Ulici Janka Alexyho žije niekoľko pamätníkov z dedín Svätá Mara, Sokolče, Dechtáre a Liptovská Sielnica. Marania sa okrem Nábrehia vo veľkom počte usadili aj na Stodolovej ulici.

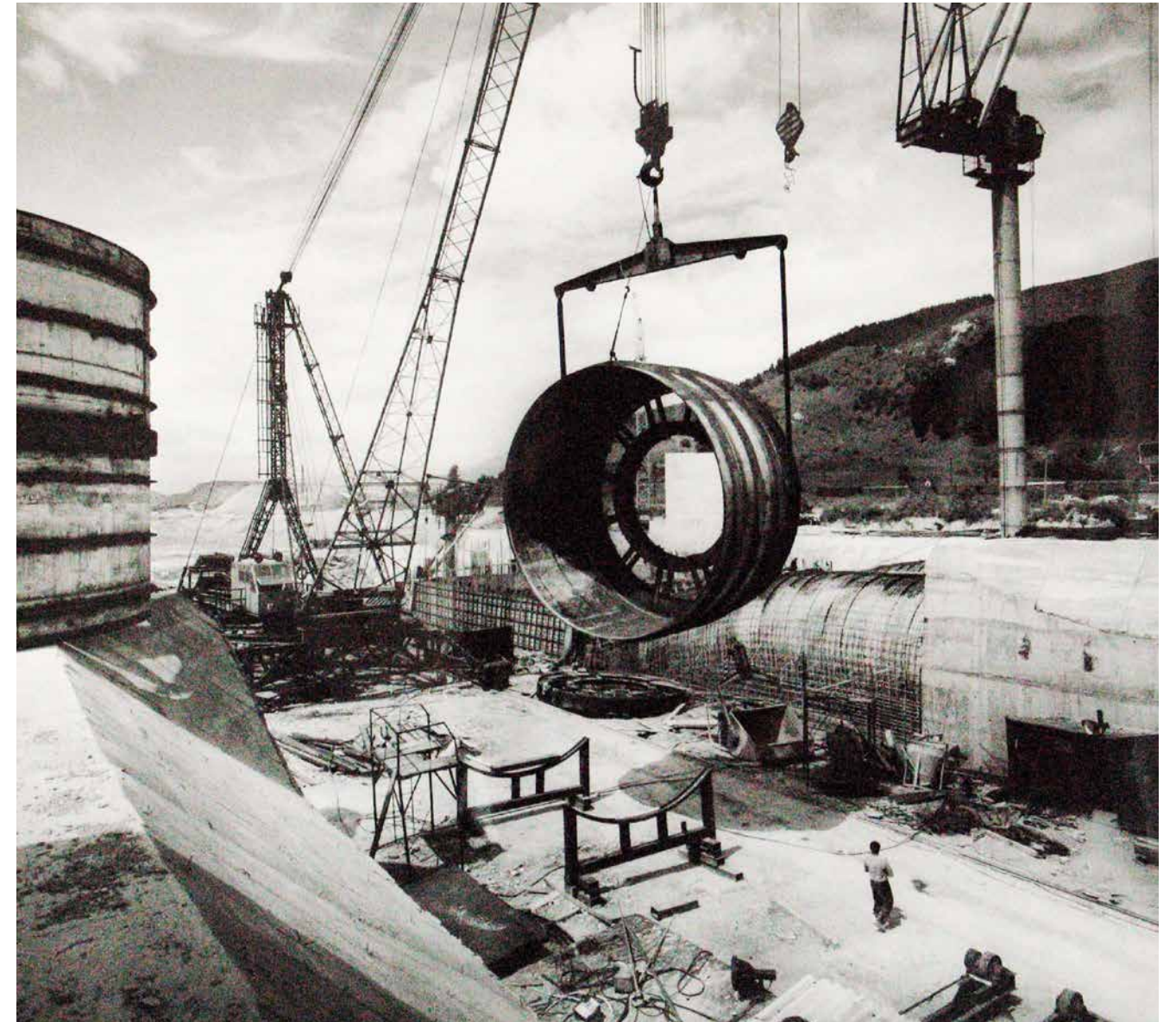
„Narodil som sa ešte v dedinke Svätá Mara. V čase keď som študoval za automechanika, práve bežala výstavba priehrady. Keď som sa oženil, s mojou manželkou sme sa rovno presťahovali do Liptovského Mikuláša na nové sídlisko Nábrehie na brehu Váhu. Naši synovia vyrastali na jednom veľkom stavenisku. Len v našej bytovke žili ešte dve rodiny zo Svätej Mary a v susedstve bývali mnohí aj z iných zátopových dedín, mladí aj starí. So susedmi sme žili pekne, pomáhali sme si, život bol pomalší. V lete sme si pred domom rozložili deky a deti sa kúpali vo Váhu.“

(zo spomienok pána Vladimíra Kováča)

Vodné dielo Liptovská Mara malo veľa priaznivcov, ale aj nemalo odporcov. Jedni boli za jej nepopierateľný prínos, druhí za neporušiteľnosť prírody Liptova a jeho kultúrneho dedičstva. Nebyť priehrady nebola by sa tak veľkoryso riešila komunikačná sieť ani mestská a rekreačná výstavba v tejto oblasti. Treba však poďakovať najmä tým, ktorým to prinieslo najväčší zásah do života, za to, že opustili svoju rodnú dedinu, presťahovali sa a začali život v nových podmienkach.

„Milý, tolkými básňami ospevovaný Váh, i keď zregulovali tvoj tok, nestratil si svoje čaro a prechádzka po tvojom brehu patrí v okresnom meste medzi tie najkrajšie. Na jednom úseku hrádze sú vysadené nové topole a keď upravia takto celý tvoj breh bude prechádzka ešte krajšia... Neďaleko tvojho koryta máš menovca. Aj tam sa ľudia veľmi radi chodia osviežiť a potúžiť. Pred 22. hodinou večer sa vracajú domov a ich taktajúce sa postavy dotvárajú malebný kolorit ulice.“

(Rozhovor s Váhom, Z miestnej tlače, 1975)

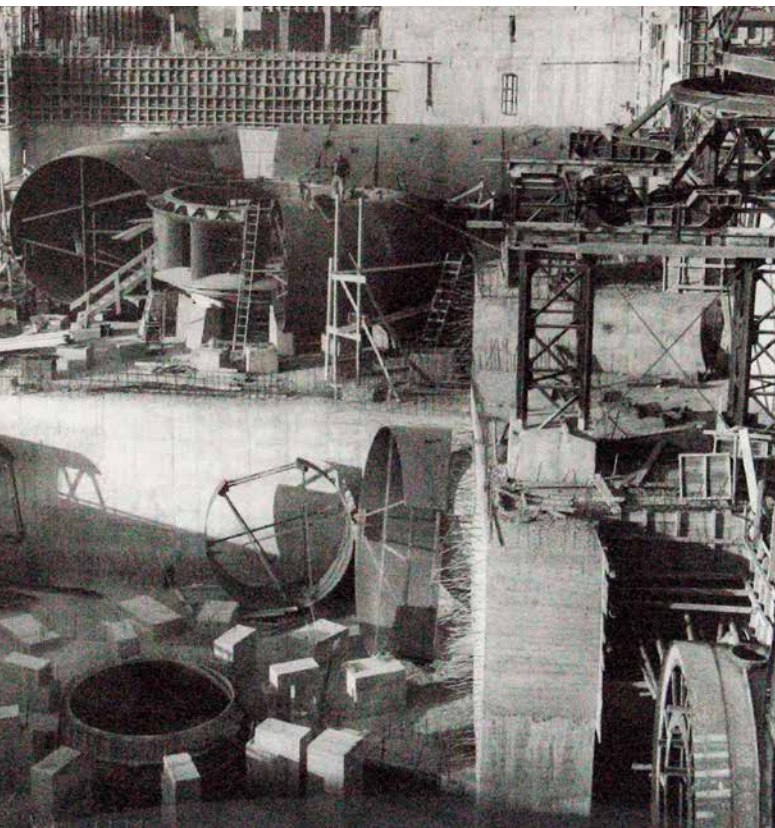
Výstavba vodného diela Liptovská Mara fotoobjektívom Martina Martinčeka (Liptovská galéria Petra Michala Bohúňa)

Výstavba vodného diela Liptovská Mara

Priehrada Liptovská Mara je dnes neprehliadnuteľnou súčasťou Liptovskej kotliny. S výškou hrádze 45 m leží medzi obcou Vlašky a mestom Liptovský Mikuláš a z hľadiska akumulácie vody je najväčšou sypanou zemnou hrádzou na Slovensku. Nachádza sa na najdlhšej rieke Slovenska, na Váhu, v Liptovskej kotline medzi Západnými Tatrami, Nízkymi Tatrami, Veľkou a Malou Fatrou a Chočskými vrchmi. Pri maximálnej prevádzkovej hladine dosahuje rozloha zatopenej plochy 2160 hektárov a objem vody 361,9 miliónov metrov kubických. Vyrovnávací nádrž Bešeňová poníže obce Vlašky má rozlohu 193,27 hektárov a celkový objem nádrže 10,73 miliónov metrov kubických. V dolinkách bývalých prítokov Váhu

vytvára na severnom brehu zátoky: Bobrovnícku (prítok Sestrč), Prosiecku (Prosiečanka), Sielnickú (Kvačianka), Beňušovskú (Beňušovský potok), Trnoveckú (Petruška) a Ráztoky. Na južnom brehu sú to zátoky Sokolčianska (prítok Dúbravka) a Galovenská (prítok Paludžanka).

Vrcholová vodná nádrž Liptovská Mara zohráva na Vážskej kaskáde kľúčovú úlohu. Nielenže vylepšuje odtokové pomery na celom úseku rieky, ale zároveň zabezpečuje protipovodňovú ochranu a výrobu elektrickej energie. Účelom vodnej stavby je tiež zabezpečenie dostatku vody pre priemysel a poľnohospodárstvo na dolnom Váhu. Nezanedbateľná je čistejšia a kvalitnejšia voda v čase nízkych prietokov, ako aj jej využitie pre rekreáciu

Výstavba vodného diela Liptovská Mara fotoobjektívom Martina Martinčeka (Liptovská galéria Petra Michala Bohúňa)

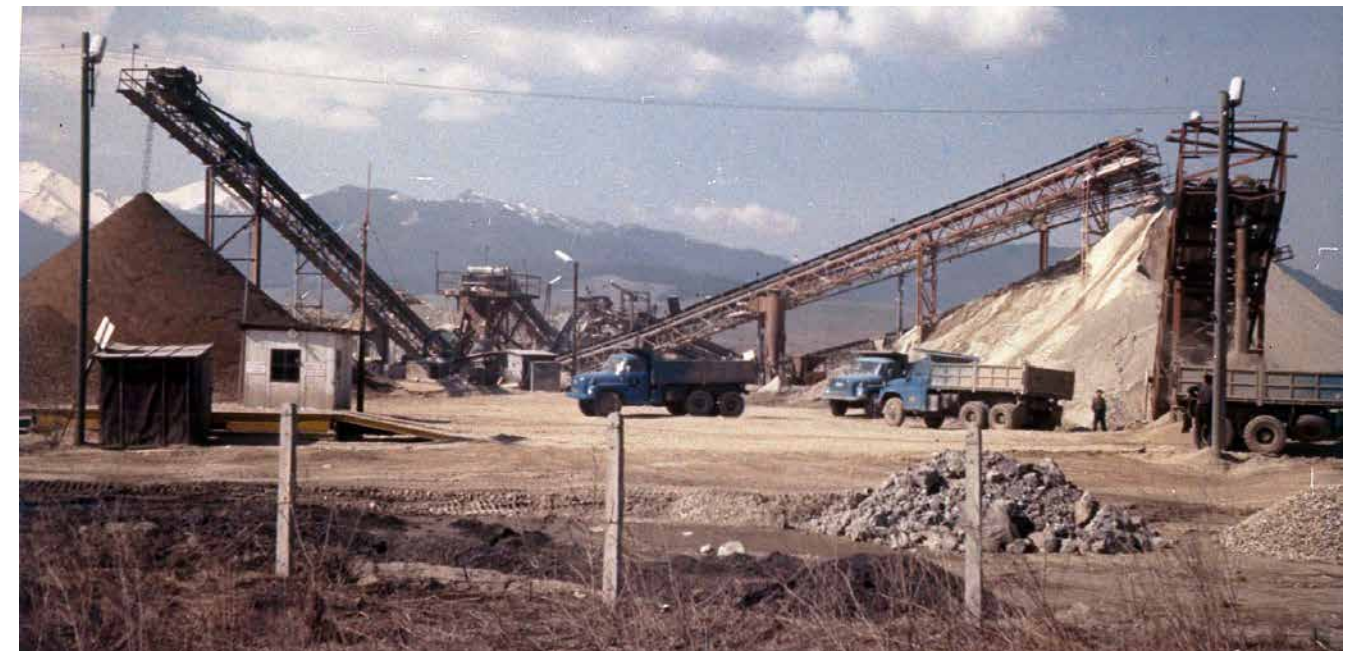
a rybárstvo. Jej parametre sú zlepšované vyrovnávacou nádržou Bešeňová, ktorá zvyrazňuje jej energetický a vodohospodársky potenciál.

Prečerpávací vodná elektrárň Liptovská Mara je umiestnená na vzdušnej strane zemnej hrádze. Má štyri turbíny s výkonom 198 megawattov, ktoré ústia do dolnej nádrže Bešeňová. Z toho dve turbíny sú Kaplanove s priemerom obežného kolesa 4,6 metra. Ďalšie dve sú reverzibilné turbíny typu Deriaz s priemerom päť metrov, ktoré dokážu prečerpávať vodu z nádrže Bešeňová do nádrže Liptovská Mara. Z energetického hľadiska ide o elektrárň pracujúcu v špičkovom režime. Je diaľkovo riadená z dispečingu Slovenských elektrární. Zaujímavosťou je, že každá zo štyroch inštalovaných turbín dokáže bez cudzieho zdroja nabehnúť do turbínovej prevádzky a zabezpečiť napájanie elektrickou energiou podľa potreby energetickej siete. Vodná stavba Bešeňová slúži ako vyrovnávací nádrž elektrárne Liptovská Mara. Zachytáva jej prítoky a zabezpečuje ich rovnomerné vypúšťanie do koryta Váhu. Vypúšťaná voda sa predtým využije na výrobu elektrickej energie. Spolu s Bešeňovou tvoria jeden vodohospodársky a energetický celok.

Vzniku vodného diela predchádzala dlhodobá príprava a vyžiadala si nielen dovtedy nezvyklé technické riešenia, ale aj prekonanie mnohých prekážok. V roku 1954 bol definitívne schválený Štátny vodohospodársky plán, ktorého príprava začala už v roku 1949. Na jeho základe bol prijatý zákon o vodnom hospodárstve, ktorý vstúpil do platnosti v roku 1955. Po dobudovaní Oravskej priehrady sa do popredia záujmu dostalo aj budovanie akumulácie vodnej nádrže v liptovskej časti toku Váhu. Plány dostali konkrétnu podobu až v súvislosti s podrobnejším rozpracovaním projektu Vážskej kaskády. Kľúčovou otázkou bola v tom čase aj elektrifikácia Slovenska a dostupnosť elektrickej energie pre zabezpečenie chodu energeticky náročného ťažkého priemyslu a plánovaných priemyselných podnikov.

Prvou prekážkou bolo nájsť vhodné miesto na prehradenie koryta Váhu na území Liptova. Uvažovalo sa aj o využití Strečnianskej úžiny. Mala najlepšie geomorfologické podmienky, úzke údolie so strmými svahmi. Nádrž by ale pohltila celý priestor, Sučany a podstatnú časť Turca, narušil by sa dopravný systém, pochovali Vrútky, Martin a celý rad menších obcí. Po preskúmaní

Výstavba vodného diela Liptovská Mara, ako ju zachytil fotograf Vladimír Rengevič

viacerých variant bola nakoniec vybraná lokalita medzi obcami Liptovská Mara a Vlašky. Pokiaľ ide o stratu ornej pôdy, na hornom Liptove bol premiestnený humus z 1550 ha v množstve 480 000 metrov kubických, ktorý bol použitý na vylepšenie pôdneho fondu rekultiváciou existujúcich pozemkov v štrnástich lokalitách. Humus spod vodnej nádrže umožnil dosahovať vyššiu úrodu.

„Najúrodnejšia pôda bola na nive Váhu, na zaplavovanom území. Bezprostredne potom ako sa Liptovská Mara mala napúšťať, dediny už boli vtedy vysťahované, denne sme ako chlapci vídali aj vyše 300 nákladných áut. Pozhŕňali všetku úrodnú pôdu a vyviezli na severný okraj, tam, kde je teraz Tatralandia. Tam sa potom pestovalo. To bola mimoriadne úrodná pôda, takmer černoziem.“

(zo spomienok pána Ivana Gondu)

Schvaľovacie orgány vybrali jednu zo štyroch alternatív konečného projektu. Na termín začatia výstavby mali vplyv v tom čase prebiehajúce rokovania o výstavbe vodného diela na Dunaji, prioritou sa ale stala Liptovská Mara. Predpokladaný časový horizont spustenia celého komplexu bol stanovený na rok 1975 a návratnosť investícií do 7 – 8,5 rokov. Prvá etapa výstavby bola naplánovaná na rok 1965 v rozsahu 280 miliónov Kčs. Prípravné práce mali byť začaté už v roku 1964. V roku 1969 sa rozhodlo o zvýšení zamýšľaného výkonu elektrárne o dvojnásobok a boli prijímané opatrenia na urýchlenie priebehu stavby.

Stavebné postupy vyžadovali vyhotovenie trojrozmerného riečného modelu s pohyblivým dnom koryta Váhu. Na modeli, ktorý zobrazoval celé územie medzi železnicou a štátnou cestou prvej triedy v úseku medzi Liptovskou Marou a Vlaškami, sa skúmali jednotlivé stavebné etapy s preložkami

Liptovská Mara v súčasnosti (foto Ján Svidran)

koryta Váhu k železnici a vtokovému objektu. Pri samotnej výstavbe bolo premiestnených 11 miliónov metrov kubických zeminy, okolo 300 tisíc metrov kubických kameňa a viac ako 400 tisíc metrov kubických betónu a železobetónu.

Výstavbe celého komplexu bránili rôzne terénne prekážky – štátna cesta číslo 18, rieka Váh, dvojkoľajná železnica, štátna cesta číslo 4206. Najskôr bolo potrebné čo najskôr vylúčiť premávku na ceste číslo 18 v úseku hrádze. To umožnilo naplno rozbehnúť výstavbu funkčných objektov, teda vtokových veží, privádzačov a základových výpustov na prevedenie vôd Váhu. Stavenisko vodnej elektrárne, v tom čase už značne rozpracované, chránila nasadená ohrádzka a doprava na pravý breh viedla provizórnym premostením. Začalo sa s prácami na uzle Bešeňová a súčasne sa musela sypať časť hrádze po zaviazaní s provizórnym premostením pôvodnej železnice a odpadný kanál. Po prepustení Váhu cez

nedokončený združený objekt sa dosypala a utesnila ľavá časť hrádze Bešeňová a dokončil sa železničný zvršok. Preložka železnice bola odovzdaná do prevádzky 5. apríla 1973. Po preložení premávky na novú trať, demontáži pôvodnej železnice a po preložení Váhu do dnového výpustu sa rozvinuli stavebné práce v celej šírke údolia na objektoch vlastného uzla Liptovská Mara.

Dňa 1. 5. 1975 bola dosiahnutá minimálna prevádzková hladina potrebná na spustenie prvého a následne ďalších troch generátorov vodnej elektrárne. Maximálnu prevádzkovú hladinu dosiahlo vodné dielo v roku 1977.

„Niekedy ako chlapci sme si stavali hate, volali sme ich hatanice, na potoku Jalovčianka pri starých vodných mlynoch. Vždy cez leto sme si potok upravili, aby sme sa v ňom mohli kúpať. Ale prišiel dážď, väčšia voda hate strhla. Opäť sme si ich postavili. Kdeže by som si bol vtedy pomyslel, že vari

len tri kilometre od rodnej dedinky vznikne obrovská hrádza liptovské more, Liptovská Mara.“(Ing. Blahoslav Rusina)

Ing. Blahoslav Rusina (16. 7. 1925 – 11. 1. 1999), vynálezca a konštruktér novodobých uzáverov hatí a plavebných komôr, sa narodil v Bobrovci. Ako inžinier pracoval v š. p. Hydroconsult, kde neskôr pôsobil ako vedúci odboru oceľových hradiacich konštrukcií. Prvé hate projektoval pre vodné dielo Drahovce a Hričov, nasledovali vodné diela Domaša, Ružín, Tvrdošín, lodenice v Komárne, sústava VD Gabčíkovo – Nagymáros. Svoju pečať zanechal aj na rodnom Liptove. Vďaka jednému z jeho

vynálezov bola do prevádzky uvedená prečerpávací vodná elektrárň Čierny Váh. Počas svojho pôsobenia vyriešil množstvo vedecko-technických problémov. Spolupracoval tiež na vodnom diele Liptovská Mara.

V poslednom období sa pomerne často objavujú názory o negatívnych dôsledkoch vodohospodárskych diel a zariadení na životné prostredie. Pritom sa častokrát úmyselne zamlčujú ich preukázateľne celospoločensky prospešné účely, ako sú ochrana miest, obcí, pôdy a iného majetku, ale najmä ľudských životov pred povodňami, tiež zabezpečenie dostatočného množstva vody v požadovanom množstve, kvalite, čase a mieste.

Liptovská Mara v súčasnosti (foto Ján Svidran)

PRÍBEH VODY

Pre Mesto Liptovský Mikuláš vydalo vydavateľstvo Transcius, a. s., v roku 2025
ako publikáciu č. 2061
Prvé vydanie

Vytlačil Alfa print, s. r. o., Martin

Autori © Jana Foltýsová, Richard Lichnovský, Miroslav Nemec, Katarína Verešová

Fotografie: Mesto Liptovský Mikuláš, archív Múzea Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši, archív
Liptovskej galérie Petra Michala Bohúňa, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, Vladimír
Rengevič, Ján Svidran, súkromné archívy Miroslava Kaššáka, Mariána Pujdesa, zdroj fotografií:
https://cs.wikipedia.org/wiki/Vodn%C3%ADr%C5%BESlezsk%C3%A1_Harta
20. 4. 2025

Autori textov: Jana Foltýsová, Richard Lichnovský, Miroslav Nemec, Katarína Verešová
Jazyková redaktorka: Janka Záborská
Zodpovedný redaktor: Katarína Verešová
Obálka a grafická úprava: Roman Krause
Fotografia na obálke: Ján Svidran

Transcius, a. s., Tranovského 1, 031 01 Liptovský Mikuláš
www.transcius.sk

Bezplatná publikácia

Výhradnú zodpovednosť za obsah tejto publikácie nesú jej autori a nedá sa stotožniť
s oficiálnym stanoviskom Európskej únie.

ISBN 978-80-7140-651-8